
TARİHSEL-TOPLUMSAL DÖNÜŞÜME YÖNELİK İKİ FARKLI TUTUM: AVRUPA SOLU ve CHP

*

*Mustafa Altunoğlu**

ÖZET

Herhangi bir siyasal oluşumun kendini sürekli kılabilmesi, yeniden üretilmesi farklı alanlarda yaşanan dönüşümleri analiz etme biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Ekonomik alanda yaşanan dönüşüm, politik ve kültürel alanla da ilişkilendirildiğinde, dönüşümü dikkate almaksızın üretilen politikaların başarılı olma ihtimali çok da yüksek değildir. Avrupa solu, tarihsel-toplumsal dönüşümle uyumlu politikalar üretmekte gösterdiği başarı ile, liberal demokrasinin zafer çığlıkları attığı bir süreçte Kıta Avrupası ülkelerin pek çoğunda iktidarı ele geçirmiştir. Buna karşın Türk solu, kendi tarihselliğinden bugüne taşınan seçkinci, devlet merkezli tutumlarını devam ettiriyor olmağı ile, siyasal bir başarı elde etmenin oldukça uzağına düşmüştür. Bu makale CHP üzerinden bir Türk solu analizi yapmayı hedeflemektedir. Özellikle "Üçüncü Yol" politikalarının İngiltere ve Almaya örneklerinde yakaladığı başarının, CHP için bir model olup olmayacağı tartışılmaktadır. Avrupa solunun değişime verdiği tepki ile CHP'nin tutumları arasındaki farklılıklar üzerinden, Türk siyasal yaşamında bir sol alternatifin muhtemel sınırlarının neler olabileceği sorunsallaştırılmaktadır. Görünen

* Arş. Gör., Gazi Ün. Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

odur ki, "seçkinci", "devlet merkezli", "militarist" reflekslere sahip çıkmaya devam eden bir CHP'nin Avrupa solunun evrensel kazanımlarını Türk siyasal yaşamına aktarması pek de olası değildir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Sosyal Hareketler, Yeni Sol, Yeni Sosyal Demokrasi, Üçüncü Yol, Türk Solu, CHP.

I. GİRİŞ

Hem kapitalizm hem de sosyalizm sürekli bir "kriz" hali yaşamış ve bununla baş etmek zorunda kalmıştır. Kapitalizm yeni pazarlar yaratmak ya da pazar alanlarını genişletmek suretiyle kendini yeniden üretirken, sosyalizm böylesi bir pozisyonda durumunu sabitlemek (ortodoksi) ile pragmatik çözüm arasında gidip gelmek zorunda kalmıştır. Krizin çözümüne yönelik her pragmatik okuma onu biraz daha heteredoks yorumlara dolayısıyla liberalizme yakınlaştırmıştır.

Kapitalizmin eşitsiz bir toplum yarattığı düşüncesi, çoğu sol muhalefetin varlık nedenini oluşturur. Bu anlamda muhalefette doğmak ve muhalif olmak sol hareketlerin en belirgin niteliklerinden biridir. Başka bir anlatımla sol, teori-pratik ekseninde sürekli bir "reaksiyoner" misyon üstlenmek zorunda kalmıştır. Marks'ın anti-kapitalist teorisyenliği, hem 1930 krizi ve sonrasında yaşanan faşist dalgaya yönelik tepkilerden, hem de 1945 sonrasında "refah devleti"ni zorunlu kılan gelişmelerle yaşadığı krizden çıkışa yönelik çabalardan bağımsız değildir. Aynı ilişki "yeni zamanlar"a yönelik bir sol okuma bağlamında da rahatlıkla kurulabilir. Sol için aslî problem "tarihin öznesi" olamamak olsa gerektir. Kaldı ki böylesi bir konuma erişildiğini düşünebileceğimiz Rusya örneği, hem reel hem de teorik anlamda ciddi krizlerden biri ile solu yüzleştirmiştir.

Akışkanlıkların ve karşılaşmaların küresel arenasını bir hegemonya mücadelesi dolayısıyla melezleşmeyi, hybridleşmeyi içinde barındırır. Appadurai akışkanlıklarla belirginleşen melezleşmenin farklı türleri etno-manzaralar, medya-manzaralar, tekno-manzaralar, finans-manzaralar ve idea-manzaralar arasında ayırım yapar. İdea-manzaralar refah, haklar gibi öğeleri içeren devlet ya da devlet karşıtı grupların ideolojileriyle ilgili akışkanlıklara göndermede bulunur.¹ Kültürel alanın fazlasıyla böylesi bir noktadan hareketle okunabileceği günümüzde, politik alan bundan hiç de uzak değildir. Sağ-sol arasındaki teorik kutuplaşmanın çok ötesinde bir pratiğin yaşandığını, her hangi bir Avrupa ülkesine ya da Türkiye'ye bakarak pekala

¹ Appadurai, Arjun, *Modernity at Large*, University of Minnesota Press, beşinci baskı, Minnesota, 2000, s. 33-36.

gözlemek mümkündür. Aynı şekilde sosyalist, sosyal demokrat, liberal, milliyetçi İslamcı siyasaların teorik-pratik yönelimleri çok net bir melez pozisyonu görünür kılmaktadır. İlk bir liberal sosyalizm, milliyetçi liberalizm ya da İslamcılığın liberal, sosyalist, milliyetçi versiyonlarının varlığı nedeniyle, en nihayetinde bir eritme potası vurgusuna götürmese de, tarafların liberalizm üst-anlatısında buluştukları söylenebilir. Ancak bu benzeşmenin de bir hegemonik boyutu olduğunu dikkate almak gerekir. Bu anlamda hegemonik olana (liberal demokrasi) yönelmiş bir melezleşmenin varlığı tespit edilebilir. Her ne kadar Özkazanç yeni sağ-sol söylemler arasında böylesi bir hegemonik mücadeleyi reddedip, yerine yeni-ekonomik koşulları ikame etse de,² hegemonik bir ilişkinin varlığının görmezden gelinemeyeceğini düşünüyorum.

Avrupa solu “şimdi” ile mücadelesinde liberal tepkiler üreterek kendini revize etmiştir. Genel anlamda Türk solu, özeldede ise CHP ise pek çok açıdan Avrupa solu ile farklı niteliklere sahiptir. Çalışmanın son kısmı bu farklılıklar üzerinden bir CHP analizine ayrılacaktır.

2. YENİ SOL

Yeni Sol’a dair teorik bir çerçeve ortaya koyabilmek için öncelikle 1800’lerin sonlarında başlayan Marx eleştirilerini dikkate almak gerekir. 1800’lerin sonlarında Marx’ın görüşlerine alternatif sol yorumlar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı. Marx kapitalizmin iç çelişkileri yüzünden çökeceğini varsaymıştı. Oysa kapitalizm çelişkilerini aşarak, kendini sürekli daha da güçlendirerek yeniden üretmekteydi. İşçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki eşitsizliğin işçi sınıfının koşullarının daha da kötüleşmesine yol açacağı öngörüsü ise, işçi sınıfının orta sınıflaşması ile yanlışlanmıştı. Marx’ın öngördüğü anlamda bir proleterya devrimine olan inanış yerini evrimsel bir dönüşüme bırakmaya başlamıştı. Revizyonist nitelikli Marx yorumları Marksizm ile sosyal demokrasinin yollarının ayrılmasına neden olmuştur. Bu yorumlardan biri Eduard Bernstein’e, bir diğeri ise Kautsky’ye aittir.³ Özellikle 1930’larla birlikte kapitalizmin yaşadığı kriz ve bu krizin sol tarafından yorumlanması, ardından gelen II. Dünya Savaşı, soğuk savaş, refah devleti uygulamaları, 1968 topumsal hareketleri, Doğu-Bloku’nun dağılması ve küreselleşme süreci başta söylenen anlamda bir reaksiyoner solu zorunlu kılmıştır. Sol içerisindeki tartışma 1800’lerin sonlarında Marx’ın teorisini sürekli revize edici ve onu yeniden üretici özellikleriyle, dönüşüme dair bir sol

² Özkazanç, Alev, “Yeni Sağdan Sonra: Yeni Sol, Siyasî İktidar ve Siyasî Meşruiyet”, *AÜ Sosyal Bilimler Ens., Araştırma Dergisi*, yıl 3, sayı 3, Aralık 2000, s. 29-61.

³ Solun yaşadığı teorik evrim için bknz. Perry Anderson, *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.

perspektif sunmayı amaçlar. Ekonomik indirgemecilik, sınıfın temel analiz birimi oluşu, alt-yapı üst yapı tartışmaları, din, etnisite, cinsiyet temelli antoganzmaların öne çıkıyor olması gibi konular etrafında dönen temel sol tartışmalar, 1980 sonrasında özellikle "kültürel çalışmalar" alanında kendini konumlandırma çabası içindedir. Bu çaba ile birlikte düşünüldüğünde yeni sol; "geleneksel Marxist kuram ve uygulamaların eleştirisi temelinde, sol harekete yeni bir soluk kazandırmayı hedefleyen açılımlar ve eylemler dizisi"⁴ olarak tanımlanabilir. Marx'ın teorik inşa ediciliği sosyalizm içindeki önemini her zaman korumuştur. Ancak Marx'ın sosyalizme kattığı ivme, ona ardıl Marx eleştirileriyle birlikte düşünülmalıdır. Bu noktada "şimdi" sosyalizm için sürekli bir kriz nedeni olmuştur. Geleceği öngören, ya da kurmaya çalışan bir sosyalizm, şimdi ile baş etmekte yaşadığı güçlükleri berteraf etmeyi başarabilmiş değildir. Bu krizler aynı zamanda kendini revize etme olanağı da sağlamıştır. En nihayetinde söz konusu yeni sol yorumların her biri Marx'ı aşmaya ve onu yeniden üretmeye yönelik çabalar olarak okunabilir.

Yeni Sol'a dair farklı kategorileştirme çabalarının olduğunu söyleyebiliriz. Nazan Çiçek'in yaptığı ayırmadan hareketle devam edecek olursak; ilkin "1956 yılının ve Britanya'da yayınlanan "New Left Review" in kuruluşunun temsil ettiği, Marxist kuramın tarihsel bir eleştirisine dayanan ve kültür çalışmaları üzerinde yoğunlaşan 'Birinci Yeni Sol Akım'dır.'⁵ İkincisi ise; "Marxist kuramın yapısal eleştirisi temelinde 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve akademik düzlemde Althusser, Marcuse, Foucault, gibi yazarların çalışmalarınca, toplumsal hareket düzleminde ise öğrenci ve gençlik hareketleri gibi kitlesel protesto hareketleri ve kimlik temelli Yeni Toplumsal Hareketlerce temsil edilen 'İkinci Yeni Sol Akım'dır'.⁶ Sonuncusu ise Marxism Today etrafında toplanan entelektüellerin "yeni zamanlar"⁷ üst başlığıyla sürdürdükleri tartışmalarla şekillenen üçüncü sol akımdır. Bu üç sol akımın geldiği noktada onlardan farklılaşan, ama "yeni sol" mirası da paylaşılan bir akım olarak "Üçüncü Yol" bu tartışmaya eklenilebilir. Zira önceki üç akımdan birinin içine dahil etmek oldukça zordur. Üçüncü Yol'u daha çok 1990'larla birlikte İngiltere özelinde değerlendirmekte fayda var. Aslında Üçüncü Yol'a ilişkin bir şeyler söyleyebilmek önceki izleği takip etmekle mümkün olabilir diye düşünüyorum. Kısaca ilk üç yeni sol yoruma bakmakta fayda var.

⁴ Çiçek, Nazan, "Yeni Sola Genel bir Bakış", Mürekkep, 2000, s. 14, s. 62.

⁵ Çiçek, a.g.m. s.62.

⁶ Kenan Çayır, Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

⁷ bkz. Yeni Zamanlar, der: S. Hall&M. Jacques, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

2.1. BİRİNCİ YENİ SOL AKIM:

Tom Saville, Edward P. Thomson, Stuart Hall, Charks Taylor, Ralph Miliband, Raphael Samuel gibi isimlerle özdeşleştirilen bu akımda hakim soru "savaş sonrası dönemde yaratılan refah devleti ve tüketim toplumunun işçi sınıfı hareketinin gerilemesinde nasıl bir rol oynadığı olmuştur."⁸ İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda Batı Avrupa devletleri özellikle Sosyalist bir üretim modelinin SSCB'de uygulanıyor olmasının da etkisiyle, işçi sınıfının yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen refah politikaları uygulamaya başlamışlardı. "Refah devleti" politikaları beraberinde işçi sınıfının yaşam koşullarında belirgin bir iyileşme getirmişti. İşte tam da böylesi bir çerçevede birinci yeni sol akım, çağdaş refah toplumunu ve işçi sınıfını değişen çehresiyle analiz etmeyi ve bu analiz üzerinden sosyalist parametreleri ortaya koymayı hedeflemiştir.⁹ Bu akımın temsilcilerine göre geleneksel sol yaklaşımlar bu yeni koşulların analizinde yetersiz kalmaktadırlar. Örneğin Ortodoks Marksizm işçi sınıfının koşullarının sürekli kötüleşeceğini öne sürerken, savaş sonrası gelişmeler tersi istikamette gelişmelerle belirginleşmektedir. Fakat bu iyileşme beraberinde bir dejenerasyonu da getirmiştir. Kitle kültürü toplumsal yaşamda kapitalizmin pazar yaratma arzusuna koşut, bireyi pasifleştiren bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle birinci yeni sol akım eleştirel aydın tipine yaptığı vurgu ile öne çıkar. Kültürel çalışmalar bu akımla birlikte bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak birinci yeni sol akıma ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu akım "hiçbir zaman Marxist teoriyi yapısal yönden eleştiriye tabi tutmamış, daha çok çağdaş kapitalizm koşullarında ortaya çıkan değişikliklerin Marxist kuram temelinde analiz edilmesi ve bu çerçevede yeni mücadele alanları üzerinde yoğunlaşılması için çaba göstermiştir."¹⁰

2.2. İKİNCİ YENİ SOL:

Daha çok toplumsal hareketlerle birlikte anılan ikinci yeni sol akımda Che, Debroy, Castro, Fenon, Reich, Lenin, Mao, Marcuse, Mills önemli figürler olarak öne çıkarlar. Bu akımda sınıf temelli yaklaşımlar yerini din, etnisite, cinsiyet temelli antagonizmalara bırakır. Bu sol içinde önemli bir kırılmadır, ki birinci sol akımda da benzeri bir yaklaşım baskın figürdür. Bu akımın temel analiz nesnesi modern kapitalizmin yarattığı yeni çelişkilerdir ve bu akıma göre, "refah devleti uygulamaları ile yoksulluğu ve eşitsizliği hafifletmeyi ba-

⁸ Çiçek, a.g.m., s. 64.

⁹ Çiçek, a.g.m., s. 65.

¹⁰ Çiçek, a.g.m., s. 66.

şaran, demokratik hak ve özgürlükler alanını genişleten modern kapitalizm, bir yandan da yabancılaşmanın yeni kültürel ve teknokratik biçimlerini ortaya çıkarmıştır."¹¹ Dolayısıyla "yabancılaşma" merkezî kavramlardan biridir. Modern kapitalizmin ürettiği iktidar formlarının ve bu formların uygulama alanlarının neler olduğu üzerinde odaklanılır. Belki de hepsinden önemlisi bu iktidar yapılarına nasıl karşı konulabileceğinin tartışılmış olmasıdır. Bu tartışma akademik alandan ziyade, toplumsal hareketler düzlemini de içerecek şekilde sola yön vermiştir. Oysa birinci akım daha akademik kaygıların merkezde olduğu bir akımdır. İkinci yeni sol akımda "Marxism, arkaik bir sınıf analizinden kurtarılmaya ve yeni toplumsal hareketler (kimlikler) temelinde analizler yapılmaya"¹² çalışılmıştır.

İkinci Yeni Sol Akım kendi içinde iki farklı döneme ayrılabilir. İlk dönem Vietnam Savaş Karşısı, öğrenci, gençlik ve siyah hareketlerini içerirken, ikinci dönem; II. dalga feminizm, yeşil hareketi, kentsel protesto hareketleri, nükleer karşıtı hareketlerle belirginleşir.

2.3. YENİ ZAMANLAR: MARXİSM TODAY

Yeni Zamanlar, İngiltere'de halen yayınlanmaya devam eden **Marxism Today**¹³ dergisi etrafındaki isimlerin ortaya attıkları bir projenin adıdır. Temel analiz nesnelere post-fordizmdir. Onlara göre, sol, fordizmden post-fordizme geçişte yaşanan değişimleri analiz etmekte ve bu değişimlere uygun politikalar üretmekte çok da başarılı olamamıştır. Oysa ki Yeni-Sağ tam da değişimi analiz etmekte ve kendini yenilemekte gösterdiği başarı nedeniyle solu mağlup etmiştir. Ancak böylesi bir değişim sürecinde solun da söyleyeceği bir söz olmalıdır. Bu anlamda bir temellendirme çabasıdır yeni zamanlar. Bir başka ifade ile yeni zamanlar "bir bakıma postmodernizmin belirsizlik atmosferi içinde soluk alıp verebilecek bir sosyalist proje tasavvurunu ve inşasını amaçlıyor diyebiliriz."¹⁴

Yeni zamanlarda değişim ekonomik olduğu kadar, politik, teknolojik, kültürel ve ideolojiktir. Ekonomik alanda küresel bir pazarın ortaya çıkışı ve küresel şirketlerin yükselişi, birer etkin düzenleme birimi olarak ulus-devletlerin önemini yitirmesi temel dönüşümlerdir. Kitlese pazarlama ve üretimin yerini, daha esnek parçalı ve yereli de dikkate alan bir pazarlama anlayışı almıştır.

¹¹ Çiçek, a.g.m., s. 66.

¹² Çiçek, a.g.m., s. 67.

¹³ Derginin tarihsel seyrine dair bir çalışma için bkz. Pimlott, F., Herbert, "From the Margins to the Mainstream the Promotion and the Distribution of Marxism Today", **Journalism**, cilt 5, sayı 2, yıl 2004, s. 203-226.

¹⁴ Arın, Şükrü, "Yeni Zamanlar ve Garantisiz Marksizm", **Birikim**, yıl 1995, sayı 80, s. 42.

Şirketlerde komutadan ziyade, iletişim önem kazanmış, tam zamanlı istihdam yerini yarı zamanlı istihdama bırakmıştır.

Politik alanda ise; sınıfa dayalı ulusal partilerin ve sınıfsal oy kullanma biçiminin önemini yitirmesi ve yerini din, etnisite ve cinsiyet temelli toplumsal hareketlerin ve politikaların alması temel dönüşümü sembolize eder. Kültürel alanda bireyci düşünce ve davranış tarzları yükselirken, değerler ve yaşam tarzlarında parçalılık, bölük pörçüklük ve çoğulluk önem kazanmıştır.¹⁵ Yeni zamanlar teorisyenleri "eski sol"un yaşanan dönüşümlere doğru tepkiler vermekten uzak olduğu için uygun politikalar üretemediği düşüncesindedirler. "Yeni Zamanlar"ın ilk baskısının yapıldığı yılların hemen ertesinde, Kıta Avrupa'sındaki 1990'larla birlikte iktidara gelen sosyal demokrat iktidarlar (Fransa'da Jospin, İngiltere'de Blair, İtalya'da D'Alama ve Almanya'da Schröder) bu düşüncelerin yanlışlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Zira Avrupa solu "[t]am da liberalizmin zafer çığlıkları atıldığı yıllarda iktidar koltuğuna oturdu ve kalıcı olduğunu"¹⁶ göstermiştir.

2.4. ÜÇÜNCÜ YOL

Yukarıdaki ayrıma bir dördüncü kategori olarak Üçüncü Yol'un eklenebileceğini söylemiştik. Aslında Üçüncü Yol yorumları sadece Giddens'in teorize ettiği ve Blair'in İşçi Partisi'nin politikalarında öne çıkan ilkelerden ibaret değildir. Petras, Euro-Amerikan versiyonu dışında pek çok üçüncü yol yorumunun olduğunu belirtiyor. Ve üç temel yaklaşımı analiz ediyor: Reformcu Sosyalistler, Refah Kapitalizmi Savunusu, dört farklı Üçüncü Yol versiyonu.¹⁷

2.4.1. REFORMCU SOSYALİSTLER

Reformcu sosyalistler için demokratik seçimler yoluyla evrimsel bir dönüşüm esastır. Seçimlere dayalı politikalarla elde edilen güç her zaman devrime önceldir. Genişleyen orta sınıfa vurgu, solun devrimci yorumuyla çelişen sonuçları gün yüzüne çıkarıyor. Erken reformcu sosyalistler, keza kapitalist sınıf merkezli yaklaşımlara da eleştirel yaklaşmaktadırlar.

Devletin çalışma koşulları, sağlık ve tam zamanlı iş sağlamak noktasında düzenlemeci olması gerektiğini öne sürerler. Devletin görevi girişimci ruhu desteklemek ve cesaretlendirmektir. Artan ücret seviyeleri, sosyal refah için

¹⁵ Kumar, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, çev: Mehmet Küçük, Dost Yayınları, Ankara, 1995, s. 69.

¹⁶ Türköne, Mümtaz'er, "CHP Nasıl Kurtulur?", *Liberal Düşünce*, yıl 9, sayı 36, güz 2004, s. 69.

¹⁷ Petras, James, "The Third Way: Myth and Reality", *Monthly Review*, Mart 2000, s.22-24.

zenginliğin vergilendirilmesi ve sendikal hakların korunması ve güçlendirilmesi dolayısıyla sosyal eşitsizliklerin giderilmesini öngörürler. Onlara göre doğru demokrasiye ancak politik olan kadar ekonomik olan aracılığıyla ulaşılır. Kalıcı bir demokrasi ancak ekonomik eşitliklerin sağlanması ile mümkün olabilecektir.¹⁸

2.4.2. İKİNCİ DALGA ÜÇÜNCÜ YOLCULAR: REFAH KAPİTALİZMİ

II. Dünya Savaşı'nu takip eden süreçte üçüncü yol, reformcu sosyalizmden refah kapitalizmi savunusuna dönüşecek şekilde yeniden tanımlanmıştır. İkinci Dalga Üçüncü Yolcuların refah kapitalizmini hem sosyalistliğe hem de liberal kapitalizme tercih eden bir yaklaşımları vardır. Bu yaklaşım daha çok Alman ve İsveç Sosyal Demokrat Partileri merkezli bir yaklaşımdır. Kapitalist mülkiyet ilişkilerini kabul eden, artan sosyal harcamaların dağılımında komünist öncelikleri reddeden, sağlık, eğitim ve yeniden yaratımda kamu hizmetlerinin öne çıkarılmasını onaylayan bir yaklaşımdır.¹⁹

Aslında refah devletinin ortaya çıkışı kimi gelişmeleri dikkate almaksızın analiz edilmemelidir. Petras bu noktadan hareketle bu ikinci dalgayı eleştiriyor. İlkine göre, refah devletinin ortaya çıkışı faşizm tarafından tehdit edilen bir kapitalizm vurgusu dışarıda bırakılarak analiz edilemez. Keza aynı dönemlere denk gelen bir alternatif sistemin -komünist rejim ve ülkeler varlığı iyi kötü işleyen sistemiyle, tehdit oluşturması vardır. Buna bağlı olarak kolonyal ve yarı-kolonyal ülkelerdeki devrimci hareketlerin yükselişi de ayrı bir tehdit unsurudur.²⁰

Bu noktada ilginç olan, Doğu Bloku'nun dağılma sürecine girilmesiyle birlikte adeta Petras'ı doğrularcasına Avrupa demokrasileri hızla refah devleti anlayışından vazgeçmişlerdir ve bu yeni sağ'ın yükselişi eş zamanlıdır.

2.4.3. ÜÇÜNCÜ YOL'UN DÖRT FARKLI VERSİYONU

Aslında bu iki yorumun dışında pek çok diğer alternatif üçüncü yollardan da bahsedilebilir. İlkine Mısır'da Nasr, Hindistan'da Nehru, Yugoslavya'da Tito, Endonezya'da Suharto, İran İslam Devrimi ile ortaya çıkan alternatif modellerin varlığı; ikinci olarak sivil toplum örgütleri; üçüncüsü ise, anti-teknolojiyi önceleyen eko-sosyal hareketlerin varlığı "üçüncü yol"un aslında yeni bir alternatif olmadığını göstergesidir. Aksine İngiltere'dekinin ortaya çıkışından önce sosyalizm ve liberalizm dışında üçüncü alternatifler pek çok ülkede

¹⁸ Petras, a.g.m., s. 23.

¹⁹ Petras, a.g.m., s. 25.

²⁰ Petras, a.g.m., s. 27.

zaten var olmuşlardı. Bu son alternatif -Euro-Amerikan versiyon- Blair, Clinton, Schröder gibi liderler ekseninde tartışılan projeleri kapsar.

Petras bu versiyonun tamamen eski-sağın yörüngesinde politikalar ürettiğini iddia ediyor. Özelleştirme ve sermayenin merkezi konsantreliğini ön- celeyen bir sağ yorumdur diyor. Bu tarz bir üçüncü yolun reformcu sosya- lizmden ve refah kapitalizmi yorumundan hızla uzaklaşarak, neo-libera- lizme eklemendiğini söylüyor. Bunun dışında üçüncü yolcuların "demokra- sinin demokratikleştirilmesi" iddialarının aslında reel bir temelden ne denli yoksun olduğunun bir göstergesi olarak İşçi Partisinin oligarşik bir parti ha- lini almasını gösteriyor. Son olarak sınıf mücadelesinin sonlandığı vurgu- sunu eleştiriyor. Ona göre küreselleşme bağlamında yaşanan değişim eşit- sizlikleri ortadan kaldıran değil, derinleştiren bir sürece tekabül eder.²¹

2.4.4. GIDDENS VE ÜÇÜNCÜ YOL

Giddens'in üçüncü yol tartışmaları küreselleşme bağlamında yaşanan dönüşümleri dikkate alan bir politika üretmeyi merkeze alır. Yaşanan dönü- şümleri dikkate alan bir politikanın üretilmesi anlamında Üçüncü Yol II. Dün- ya Savaşı'ndan bugüne değin etkin olan iki siyasî felsefeyi aşmaya çalışır. İliki eski tarz geleneksel sosyal demokrasidir. Geleneksel sosyal demokrasi Keynesçi bir talep yönetimi, müdahaleci bir hükümet, refah devleti ve eşitlik ilkeleri üzerinde temellenir. Aşılmaya çalışılan diğer siyasî felsefe ise neo-libe- ralizmdir. Neo-liberaller, piyasaların hükümetlerden daha akıllı olduklarına dair inançları nedeniyle, devletin maksimum seviyede minimize edilmesini hedeflerler. Bireysel inisiyatifi bastırđığı için refah devletine düşmandırlar.²²

Yukarıda farklı sosyal demokrat ya da sol içi akımların varlığı ve Üçüncü Yol söyleminin ilk kez üretilmediği vurgulanmıştı. 1990'lar düşünöldü- ğünde sosyal bilimlerin ana tartışma nesnesinin 'küreselleşme' olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. 'şimdi'yi analiz etmek isteyen her türden sosyal bilimsel çaba bir şekilde 'küreselleşme' sürecine değinmektedir. Giddens'in Üçüncü Yol'a ilişkin kuramı da yoğunlukla küreselleşme süre- cinde sosyal demokrasinin yaşananlara dair tavrının ne olması gerektiğine dairdir. Öncelikle sosyal demokratların küreselleşmeye karşı olumlu bir ta- vır takınmaları gerektiğini düşünmektedir. Ona göre "[ü]çüncü yol politi- kalarının en temel hedefi vatandaşların zamanımızda yaşanan küreselleşme, kişisel yaşamdaki dönüşümler ve doğayla ilişki bağlamında ortaya çıkan

²¹ Petras, a.g.m., s. 32-33.

²² Giddens, Anthony, "Üçüncü Yol Politikaları", Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde, ya- yına hazırlayan: Murat Yalçın, Búke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15.

önemli değişimler yoluyla kendi yaşam yollarını çizebilmelerine yardımcı olmaktadır.”²³ Bu çerçevede bir takım değerlerle üçüncü yol programını teorik bir temele oturtmaya çalışır. Eşitlik en temel değerlerden biridir. İhtiyaç sahiplerinin korunması, özerklik bağlamında özgürlük, sorumluluk, demokrasi, kozmopolit çoğulculuk ve felsefi muhafazakârlık diğer temel değerlerdir.

Giddens’in ‘eşitlik’e dair bakışında dört temel vurgu merkezdedir. İlkin, modernleşen soysal demokratların eşitliği çoğulculuk ve yaşam biçimlerindeki farklılaşmalarla birlikte düşünmesi gerektiğini vurgular.²⁴ İkinci vurgu, vergilerin azaltılması yoluyla eşitliğin sağlanmasına dairdir. Sosyal demokratlar refah devleti dönemindeki yüksek vergilendirme ile eşitliğin sağlanabileceği tarzındaki düşüncelerinden vazgeçmelidirler. Bir diğer eşitliğe dair vurgu ise yine refah devleti ile ilişkilidir. refah devletinin yavaş yavaş mümkün merteye bireysel inisiyatif ve sorumluluğu teşvik eden bir sosyal yatırım devletine dönüştürülmesi gerekir. Daha az yönetimden ziyade daha etkin bir yönetim ile, vatandaşlar arasında eşitliğin tesis edilmesi mümkün olabilecektir. Son olarak ise sorumluluk vurgusu öne çıkarılır. Sorumluluk yoksa hak da yoktur. Bu toplumun her kesimini içeren bir sorumluluk anlayışıdır.²⁵ Küreselleşmeye ilişkin olumlayıcı düşünce ve eşitlik vurgusu Giddens’in teorize ettiği Üçüncü Yol programında ve Blair’in İşçi Partisinde oldukça basat öğelerdendir.

2.4.4.1. ÜÇÜNCÜ YOL PROGRAMI

Üçüncü yol programının ana başlıklarına bakılarak, içeriği hakkında kimi sonuçlara ulaşılabılır. Radikal merkez, yeni demokratik devlet, aktif sivil toplum, demokratik aile, yeni karma ekonomi, topluma katılma anlamında eşitlik, pozitif refah, sosyal yatırımcı devlet, kozmopolit ulus, kozmopolit demokrasi. Sıralanan başlıkların hepsi aslında üçüncü yol programının temel amacını ortaya koyar. Giddens’in bu noktada temel vurgusu demokrasinin demokratikleştirilmesidir. Peki bu nasıl gerçekleştirilecektir? Ona göre “[d]evlet, küreselleşmeye yapısal anlamda bir karşılık vermelidir. Merkezi-yetçiliğin terk edilmesi gerekir.”²⁶ Fakat bu tek yönlü bir süreç değildir. Küreselleşme bir yandan devleti güç yitimine uğrattırken, öte yandan yetki devrinin artması söz konusudur. Yetki devrinin artması ise devlet otoritesinin

²³ Giddens, Anthony, *Üçüncü Yol*, Birey Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2000.

²⁴ Giddens, Anthony, “Eşitlik ve Sosyal Demokrasi”, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde*, yayına hazırlayan: Murat Yalçınan, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 26.

²⁵ Giddens, a.g.m., s. 28.

²⁶ Giddens, a.g.m., s. 86.

varlığını yeniden hissettirecek bir işleve sahiptir.²⁷ Çok-uluslu şirketlerin ciroları çoğu ulus-devletin GSYİH'sinden fazla olsa da; ulus-devletler hâlen güçlüdür. Giddens bu düşüncesini birkaç nedenle gerekçelendirir. İlk ulus-devlet şirketlerin aksine bulunduğu bölgeyi kontrol eder, tek tek veya kolektif olarak yasal askerî güce sahiptir ve bu gücü kullanabilir. Ayrıca yine tek tek veya kolektif olarak bir hukuk düzenini sürdürmekle sorumludur.²⁸ Devlet yozlaşmasına karşı şeffaflık ve açıklıkla yasal reformlar gündeme getirilmeli ve kamu alanının rolü genişletilmelidir. Liberal demokrasilerin çoğunda kapalı kapılar ardında gerçekleşen anlaşmalar, imtiyazlar ve adam kayırmalar, şeffaflığın önünde engel teşkil etmektedir. Bunun yanında verimliliğin artırılmasına yönelik olarak devlet içi hantal ve verimsiz yapılar revize edilmelidir. Ama salt bir özelleştirme anlamına da gelmez bu düşünce. Bu noktada Giddens "devletin yeniden icadı" kavramını kullanır. Devletin piyasaya dayanan çözümleri benimsemesi gerekir. Fakat kavram aynı zamanda "devletin piyasalar karşısında verimliliğini yeniden ortaya koyması anlamına da gelmelidir."²⁹ Bu bir tür karma ekonomi olarak sunulur. Blair'in yönetimindeki İşçi Partisi politikalarına karma ekonomi 'stakeholder economy' olarak yansır. 'Stakeholder economy'de özel mülkiyet, daha geniş sosyal çıkarların sağlanması için gönüllü sorumluluklarla dengelenir. Bireysel çıkarlar kadar toplumsal çıkarların da önemsendiği bu yaklaşımda, paylaşım eşitliğini değil, fırsat eşitliğini temin etmek amaçlanır. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi fırsat eşitliği ile sağlanacaktır.³⁰ Ona göre çözüm "daha az yönetimde değil, daha 'iyi' yönetimdedir." Devletle vatandaş arasındaki ilişki de bu bağlamda yenilenmelidir. Buna yönelik olarak bir başka önemli ilke müzakere süreçlerinin devreye sokulmasıdır. "Devlet vatandaşlarıyla, vatandaşlar da devletle yerel doğrudan demokrasi, elektronik referandum, halk jürisi ve diğer alternatiflerin uygulanmasını içeren 'demokrasi deneyimi' vasıtasıyla doğrudan bir ilişki tesis edilmelidir."³¹ Giddens'a göre demokratikleşme bölgesel düzeyde kalmamalı ve devlet yetkisini merkezde toplamak yerine devretmelidir. Bunu çift yönlü demokratikleştirme olarak kavramsallaştırır. Sosyal yatırımcı bir devlet esasına dayalı bu anlayışta, kamu alanının canlandırılması, içerdiği şeffaflıkla verimliliği artıran bir role sahiptir. Devlet bir risk yöneticisidir. Bu anlamda tama-

²⁷ Giddens, a.g.m., s. 86.

²⁸ Giddens, Anthony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, çev: Nihad Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 114.

²⁹ Giddens, 2000, s. 87.

³⁰ Helvacı, Ahmet- Demirtepe, M., Turgut, "'Yeni İşçi Partisi, Yeni Britanya': Global Kapitalizme 'Sol' bir Katkı mı?", *Türkiye Günlüğü*, sayı 53, yıl 1998, s. 76-77.

³¹ Giddens, 2000, s. 87.

men sosyal ya da ekonomik alandan elini çekmiş değildir. Yeni bir tür karma ekonomi önerir Giddens. Özellikle yoksulluk ve eğitim sorunu karma ekonominin ana gerekçesidir.

Giddens küreselleşme ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurar. Ona göre küreselleşme süreci demokratikleşmeyi sağlayacaktır. Demokrasinin demokratikleştirilmesi bir anlamda küreselleşme sürecinin sağladığı olanaklarla mümkün olacaktır. Özellikle küresel piyasaların ve yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar "alttan gelen bir küreselleşme" düşüncesini ve dolayısıyla demokratikleşmeyi mümkün kılmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler küresel bir sivil toplumu mümkün kılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin 1950'lerden günümüze artan sayısı bunun bir göstergesidir. 1950'lerde bu sayı iki yüz-üç yüz iken son yıllarda 10.000'den fazladır.³² Giddens'in sivil toplum görüşü "sivil liberalizm"i esas alır. Kamu alanının yeniden ele geçirilmesi anlamında sivil liberalizm, "toplumun üst tabakalarına mensup olanların topluma katılmalarının temel bir parçası olmak zordur." ³³ Bunu gerçekleştirmek içinde kozmopolit bir ulus yaratmak gerekmektedir. Bu kavram, çoğulcu bir kimlik politikasını önceleyen bir bakışla, diyalog içindeki ulusallıklar vurgusunu öne çıkarır. Lewandowski bu düşüncüyü eleştirir. El emeğine dayalı ekonomilerden bilgi ekonomilerine geçiş Giddens'in iddia ettiğinin aksine bir eşitliği değil, kutuplaşmayı tetiklemektedir. Dolayısıyla kentte yaşam parçalı (kutuplaşmış), anti-demokratik ve tıpkı kast tipi bir örgütlenme ile tanımlanabilen bir eşitsiz yapıya sahiptir.³⁴ Giddens'a göre bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi küresel bir kamusal alan yaratır. Bu alan çoğul kimlikleri içeren demokratik bir alandır. Oysa söz konusu gelişimler kültürel formları küreselleştirse de, bu bir demokratikleşmeye neden olmaz. Aksine devlet Giddens'ın aşağıdan küreselleşme olarak tanımladığı süreçte, vatandaşlarını, onların alışkanlıklarını ve diyaloglarını gözetleyen, kontrol eden otoriter bir güce sahip olabilir. Örneğin televizyon ve internet üzerinde devlet kimi sınırlamalar koyma gücüne sahiptir.³⁵ Engellerin varlığı demokratikleşmenin de henüz gerçekleşmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³⁶

³² Giddens, 2001, s. 114.

³³ Giddens, 2000, s. 122.

³⁴ Lewandowski, D., Joseph, "Disembedded Democracy?", *European Journal of Social Theory*, cilt 6, sayı 1, yıl 2003, s. 122. (115-131)

³⁵ Lewandowski, a.g.e., s. 123.

³⁶ Giddens'in iddia ettiğinin aksine iletişim teknolojilerinin demokrasinin demokratikleşmesine neden olduğu düşüncesi kendi içinde kimi çelişiklere sahiptir. Bknz. Mackay, Hugh, "The Globalization of Culture?", *A Globalizing World Culture, Economics, Politics* içinde (der:David Held), Bath Press, birinci baskı, London ve Newyork, 2000.

Giddens suç, aile değerleri, refah bağımlılığı, refah devleti eleştirisi, malî tutumluluk ve vergilerin düşürülmesi gibi konularda muhafazakârlarla bariz bir yakınlaşma içindedir. Aile değerlerinin öncelenmesi, dinî-değerler çoğulculuğu, ticaretin uluslararası düzeni çerçevesindeki düşünceleriyle de yine muhafazakârlarla benzer görüşlere sahiptir.

Yukarıda kısaca özetlenen görüşleriyle Giddens sosyal demokrat politikaların küresel sürece entegre edilmesini hedefleyen oldukça etkin bir perspektif sunar. "Yeni Zamanlar" teorisyenleri için ortaya konan eleştiriler, Giddens için de tekrarlanır. Aslında Giddens'ın argümanları özgün bir sol siyasa önermenin aksine, solla sağ arasındaki sınırı belirsizleştiren, ya da solu sağa eklemleyen, ona yaklaştıran bir işleve sahiptir. Bu yakınlaşmanın ya da sınırların belirsizleşmesinin ardında, küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan dönüşümlerin yarattığı olumsuzlukların yumuşatılması, evcilleştirilmesi ve insancillaştırılması amacının yattığı söylenebilir.³⁷

Sosyal demokrasinin Avrupa ülkelerinde yaşadığı dönüşümü İngiltere örneğinin dışında Almanya, Fransa, Hollanda ve İsveç modelleri ile de analiz etmek mümkündür. Kıta Avrupası ülkeleri tarihsel-toplumsal birikimlerinin farklılığı nedeniyle sosyal demokrasi deneyimlerinde çoğunlukla İngiliz Anglo Sakson modelinden farklılaşırlar. Buna rağmen sosyal demokratlar genel anlamda geleneksel sosyal demokrat politikaların artık işlevini yitirdiğini kabul ederek, yeni sosyal demokrat politikalar üretmenin yollarını aramak noktasında çoğunlukla benzeşirler.³⁸ Küresel kapitalizm ve daha genel çerçevede küresel modernleşme, ileri sanayi ülkelerini baştan aşağıya dönüştürmüştür. Böylesi bir ön-kabulle sosyal demokratlar küreselleşme sürecine uyum sağlayan politikalar üretmeye çalışırlar. Hem geleneksel sosyal demokratları yenilerinden, hem de yenileri kendi içlerinde birbirinden farklılaştıran temel nokta, küreselleşme sürecine yükledikleri anlamda saklıdır. Yeni sosyal demokratların sosyal demokrasi anlayışı, refahın âdil bölüşümü, sosyal adalet ve sosyal güvenlik anlayışından temel bir kopuşu sembolize eder.³⁹ Öte yandan küresel kapitalizmin piyasa ekonomisinin sınırlandırılması-sınırlandırılmaması noktasında, yeni sosyal demokratlar kendi içlerinde ayrışırlar. "Piyasaların özellikle de finans piyasalarının deregülasyonuna ve üretim sürecinin esnekleşmesine dışarıdan müdahale"⁴⁰nin imkan-

³⁷ Yalçınan, M. Cemal, "Üçüncü Yol: Küresel Çağın Evrensel İdeolojisi Olabilir mi?", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde*, yayına hazırlayan Murat Yalçınan, Bûke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46.

³⁸ Çelebi, Aykut, " 'Yaz Tiyatrosu'nun Ardından: Üçüncü Yol ve Almanya'da Yeni Orta Sosyal Demokrasi", *Mürekkep*, sayı 15, yıl 2000, s. 91.

³⁹ Çelebi, a.g.m., s. 94.

⁴⁰ Çelebi, a.g.m., s. 97.

sız olduğu düşüncesi özellikle Fransa örneğinde kabul edilebilir değildir. Ya da Giddens çizgisindeki bir düşünme biçimi söz konusu düşünceyi benimserken, Habermas ve Bourdieu çizgisi reddetmektedir. Bu temel ayrımdan hareketle kısaca farklı sosyal demokrat gelenekler üzerinde durulabilir.

2.5. KITA AVRUPASI'NDA YENİ SOSYAL DEMOKRATLAR

İngiltere'de İşçi Partisi Giddens'ın teorize ettiği düşüncelerle özdeş bir politika yürütmektedir. Söz konusu politikanın temel ilkeleri daha önce tartışılmıştı. Hollanda modeli, İngiltere modelinden farklı olarak piyasaların serbestleştirilmesini kurumlararası işbirliğine dayandırır. Örneğin Merkez Bankası'nın para politikaları diğer partiler ve sivil toplum örgütlerinin uzlaşması ile belirlenir. Oysa İngiltere modeli "sendikaların yok edilmesi ya da pazarlık sürecinin dışında bırakılması pahasına tepeden bir devlet operasyonunu gerektirmiştir."⁴¹

Fransız sosyalistlerini yeni sosyal demokratlar içinde farklı kılan en temel unsur küreselleşmenin düzenlenebilir olduğuna dair iddialarıdır. Onlara göre, küreselleşme düzenlenmesi gereken, aktif politikayla müdahale edilmesi gereken ve yönlendirilebilir bir süreçtir. Özellikle ulus-üstü bir denetimin sağlanması gerektiği düşüncesiyle, Avrupa Birliği vurgusu merkeze alınır. Fransız sosyalistleri, özellikle Mitterand döneminde uyguladıkları sıkı neoliberal politikaların yol açtığı sonuçları (ağır seçim yenilgisi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının yükselişi) dikkate alarak, Jospin hükümeti döneminde küresel piyasalarla uyumlu politikaların yanında, küresel piyasaların ulus-üstü denetiminin sağlanması noktasında aktif bir sosyal demokrat anlayış geliştirmişlerdir. Bu anlayış aktif bir küresel piyasa ekonomisinin yönetiminin olanaklılığının peşindedir.⁴² Bu temel farkın dışında Fransız sosyalistleri de yeni sosyal demokrat politikalarla uyumlu bir politik tutuma sahiptirler. Özellikle vergi indirimi, emeklilik ve sağlık reformu yoluyla piyasaların serbestleştirilmesi sürecine yukarıdan sağladıkları destekle diğer ülkelerin sosyal demokratları ile benzeşirler.

İsveç modelini belirgin kılan en temel özellik, İsveç'te Keynesci ekonomi politikaları yerine arz yönelimli ekonomik politikalar uygulanmasıdır. Bu bakımdan sosyal demokrasi modelleri içinde İsveç örneğinde yenilik, "arz yönelimli ekonomik politikalarla bütçe konsolidasyonu ve sıkı para politikalarının yeniden düzenlenmesi ile sınırlıdır."⁴³ Buna vergi oranlarının hâlen yüksek ol-

⁴¹ Çelebi, a.g.m., s. 104.

⁴² Çelebi, a.g.m., s. 105.

⁴³ Çelebi, a.g.m., s. 107.

masına rağmen, kısmî düşüşü de eklenebilir. Arz yönelimli para politikaları emek sürecinin esnekleşmesini öngörse de, sendikaların güçlü bir örgütsel yapıya sahip oluşu İsveç'te söz konusu politikaların yürürlüğe konmasını engellemektedir. Bu açıdan İsveç, sendikaların desteğiyle emek sürecinin esnekleştiği Hollanda ve sendikaların güçten düşürülmesi yoluyla esnekleşmenin sağlandığı İngiltere örneklerinden farklıdır. Dolayısıyla İsveçli sosyal demokratlar ne sendikaların gücünü azaltacak bir politikanın taraftarındırlar ne de sendikaları esnekleşme yönünde bir oydaşmaya ikna edebilmektedirler. Bu durumda yatırım ve hizmetlerin piyasaya yatay bir geçişinden başka bir çare kalmamaktadır. Örnek vermek gerekirse, emeklilik kesintilerinde özel sektörün katkı paylarını artırırken, sağlık sigortasını ise özel sağlık kurumlarına belirli bir devlet katkısını garanti etmek suretiyle devretmektedirler.⁴⁴

Almanya'da "yeni orta" olarak adlandırılan ve Schröder'in önderliğindeki sosyal demokrat hareketin kimi özelliklerine değinerek Kıta Avrupası sosyal demokrasilerinin değerlendirilmesini sonlandırmak istiyorum. 1980'lerdeki neo-liberal politikalar diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi (örneğin Fransa) hem yüksek işsizlik oranlarına hem de ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının artmasına neden olmuştur. Almanya açısından bir diğer krize neden olan gelişme ise Batı ile Doğu'nun birleşmesi ya da Doğu'nun Batı tarafından ilhak edilmesidir. 16 yıllık Hristiyan Demokrat Partisi iktidarı belirtilen sorunlarla baş etmekte zorlanınca, Schröder 1998'de yönetimi devralmıştır. Schröder, Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde liberal politikaları önceleyen sağ kanat grubun temsilcisi olarak küresel piyasanın kurallarına uygun politikalar üretmiştir. Buna karşın parti içindeki rakibi Lafontaine ise, neo-keynesyen politikalarla küreselleşmeye direnmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ona göre küreselleşmenin yol açtığı her türlü (ekonomik, politik ve kültürel) olumsuzlukla devletçi politikalar aracılığıyla mücadele edilmelidir. Bu farklılık Schröder'in "yenilikçi" olarak adlandırılmasına neden olurken, Lafontaine "gelenekselci" olarak adlandırılmıştır.⁴⁵

Schröder politikaları ile Üçüncü Yol politikaları birbirine oldukça uyumludur. Schröder ve Blair birlikteliklerini ve politik özdeşliklerini yayınladıkları ortak bildiri ile göstermişlerdir. Bu anlamda Schröder ve Blair'in bildirgesi doğrudan Giddens'in teorisinin politik alana uygulanmasıdır. Schröder hükümetinin Üçüncü Yolcu politikaları benimseyişinin en temel göstergesi vergi reformuna verdiği önceliktir. Piyasanın serbestleşmesi ve emeğin esnekleş-

⁴⁴ Çelebi, a.g.m., s. 107.

⁴⁵ Sarıtaş, İbrahim, "Alman Sosyal Demokrasisi ve Yeni Merkez", *Liberal Düşünce*, yıl 9, sayı 36, 2004, s. 235. (227-242).

mesi amacıyla yürütülen reformlar tıpkı İngiltere'deki gibi; ama biraz daha yumuşak bir tarzda yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmiştir.⁴⁶

Schröder'in devlet tasavvuru Üçüncü Yol çizgisine oldukça benzerdir. Sosyal demokrasinin temel ilkeleri (özgürlük, adalet, dayanışma) küresel koşullara adapte edilmelidir. Devlet, özgür girişimi desteklemeli, fakat iş-ayanların temel dayanağı olmamalıdır. Bir anlamda yönlendiren; ama kürek çekmeyen bir sosyal devlet anlayışdır bu.⁴⁷

Özetlemek gerekirse, sosyal demokrasi farklı ülkelerde farklı politikalara dayansa da, özünde küresel koşulların dikkate alınması suretiyle politikalar üretilmektedir. Küresel kapitalizmin piyasa ekonomisinin koşulsuz bir kabule mahzar olduğu örnekler (İngiltere ve Almanya örneği) kadar; piyasanın ulus-üstü organizasyonlarla sınırlanmasını savunan örnekler de (Fransa örneği) en nihayetinde küreselleşme sürecinin dikkate alınması ile üretilen politikalara dayanırlar. Koşulsuz bir kabule dayalı anlayışların son dönemlerde karşılaştıkları sorunlar (yerel seçim yenilgileri, ırkçılığın artan ivmesi vs.) ve küreselleşmenin insan yaşamını tehdit eden boyutları nedeniyle, küreselleşmeye karşı muhtemel sınırlamaların yollarını arayan örnekler öne çıkmaktadır. Küreselleşmeyi savunmakla ona karşı çıkmak dışında bir üçüncü yolu kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Habermas "savunmacı" ve "atılğan-saldırgan" tutum arasında bir ayrım yaparak üçüncü yolcu bakışı analiz etmeye çalışır. Savunmacı yorum, politikanın kapitalist piyasa ekonomisi tarafından bütünleştirilen bir küresel toplumun gerekliliklerine bağımlı hale gelmesinin tersine çevrilemez olduğu iddiasını öne sürer. Devlet, içe kapanmacı sınırlamalarla piyasa ile mücadele etmek yerine, vatandaşlarını küresel bir piyasa ekonomisi içinde rekabet edebilecek bir donanuma eriştirmek için çabalamalıdır.⁴⁸ Giddens'ın üçüncü yol yorumu böylesi savunmacı yorumun içinde değerlendirilebilir. Bu tarz bir üçüncü yol yorumu Habermas'a göre, "sosyal eşitliği sadece girdi bakış açısından gören, yani onu salt bir eşit fırsat meselesi olarak değerlendiren liberalizmle aynı çizgidedir."⁴⁹ Sol ile liberalizm arasındaki mesafeyi, farklılığı korumak isteyenler bir başka üçüncü yol yorumu geliştirirler. Daha atılğan olan bu yorumun temel düşüncesi şöyle özetlenebilir: Bir güç yitimine uğrayan ulus-devlet, piyasa karşısında tamamen onun kurallarına göre hareket eden, edilgen bir tutum takınmak yerine, içine düştüğü zafiyetten politik üst birimler

⁴⁶ Çelebi, a.g.m., s. 114.

⁴⁷ Sarıtaş, a.g.m. 236.

⁴⁸ Habermas, Jürgen, "Avrupa Ulus-Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri", çev: Alev Özkazanç, *Mürekkap*, sayı 14, yıl 200, s. 208. (203-215)

⁴⁹ Habermas, a.g.m., s. 209.

yoluyla kurtulabilir. Habermas'ın da içinde yer aldığı bu çizgi, refah devleti demokrasisini güçten düşürmekle, ulus-devleti yeniden güçlendirmek arasındaki ikilemi gidermek üzere yeni bir alternatif üzerinde odaklanır. Söz konusu alternatif ise "demokratik meşruiyet zincirini koparmayacak şekilde, ulus-devletin karşı karşıya kaldığı işlevsel kayıpları tanzim edecek daha geniş politik birimler ve ulus-ötesi sistemler"⁵⁰ arayışı üzerinde odaklanır. İlk elden akla burada Avrupa Birliği gelmektedir. Habermas, Avrupa Birliği'ne ulus-devletin zafiyetini giderecek bir rol biçer. Dolayısıyla küreselleşme karşısında kabullenici bir tutum takınmaktansa, onun tahrif edici boyutlarına direnebilecek bir politik alternatif önerir.

Bu tartışmayı şimdilik bir kenara bırakıp şu ana kadar analiz edilenler bağlamında Türkiye'ye yönelik neler söylenebilir? Avrupa solu ve onun tarihsel-toplumsal gelişimi ile Türk solu ve özellikle CHP arasında bir paralellik kurulabilir mi? Ya da Avrupa solu Türk solu için bir model olabilir mi/olmalı mıdır? Bu ve benzeri sorulara cevap bulmak adına Türkiye bağlamına CHP özelinde giriş yapılabilir.

3. TÜRK SOLU VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Osmanlı'dan günümüze devredilen sürekliliğin izleri ideolojiler üzerinden sürülebilir. İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük ana damarlarının takibi bugünün ideolojilerinin kökenlerine ulaşmamızı sağlayacaktır. Her biri modern zamanlara ait bu ideolojiler birer "toplumsal mühendislik" projesi olarak devletin devamlılığının nasıl mümkün olacağı ortak temasına verdikleri cevaplarla farklılaşırlar. Cumhuriyet, devletin devamlılığını sağlayan bir projedir. Bu devamlılık hem yok olma tehdidinin bertaraf edilmesini hem de süreklilik vurgusunu içinde taşır.

Devletin kurucu unsurlarının Türk siyasal yaşamına devletin partisi olarak kattıkları CHP, devletin partisi olmaktan gelen özellikleri koruma kararlılığını hâlen sürdürüyor. Patrimonyal devlet geleneğinin temel niteliklerinden biri, devletin halkla arasındaki mesafeyi muhafaza etme arzusudur. Bu muhafaza halkın bir formata şokulması, bir ulus inşa etme arzusunu da beraberinde getirir. Başka bir anlatımla, Türk modernleşmesinin bir kültürel etkinlik olarak hazırlandığını söyleyebiliriz.⁵¹ Devletle halk arasındaki gerilimli ilişki CHP'nin Cumhuriyetle neredeyse yaşıt tarihinden hareketle de gözlemlenebilir. Merkeze yakın seçkin insanlar CHP kadro ve sempatanla-

⁵⁰ Habermas, a.g.m., s. 210.

⁵¹ Kahraman, H., Bülent, "CHP ve Yeni Modernleşme", Radikal, 15 Kasım 2002.

rını oluşturunca, bunun karşısında özellikle siyasal ifadesini Demokrat Parti ile bulan geniş halk yığınları yer alır.

Bu özelliği ile CHP'nin bir sol parti olup olmadığı özellikle tartışmaya değer olsa gerek. Bu elbette sıklıkla üzerinde durulmuş, tartışılmış bir konudur. Bu tartışmaları burada yenilemek niyetinde değilim. Ama üzerinde özellikle durulması gereken birkaç nokta, söylemek istediklerim açısından ufuk açıcı olabilir. Burada konu edildiği haliyle CHP, cumhuriyet dönemi Türk siyasal yaşamında kuruluşundan bugüne bir geleneği sembolize eder. Bu gelenek farklı dönemlerde kendini 'ortanın solu', 'sosyal demokrasi', 'Anadolu solu' 'sosyal-liberal sentez' gibi kavramlarla özdeşleştirmiştir. Ayrıca yine farklı dönemlerde siyasal yaşamda farklı partilerle (SODEP, Halkçı Parti, SHP gibi) temsil edilmiştir. Elbette bu temsilin bütünüyle homojen bir ideolojiye yaslandığını söylemek mümkün değildir. Dönem dönem farklı söylemler öne çıkarılmıştır. Buna rağmen, bu metin, CHP geleneği içinde değişmeyen kimi tutum ya da politikaların, 'devletçi refleks' ya da 'devlet merkezilik' kavramlarıyla adlandırılabilceğini öne sürmektedir. CHP'ye dair ikinci önemli nokta kurucu unsurun partisi olmasına dairdir. Avrupa'daki sol partiler birer muhalif hareket olarak doğmuşlardır. Muhalefette doğmuşlardır. Oysa CHP devletin partisi olarak, kurucu unsurun ideolojisini içselleştiren bir "merkez" partisidir. Bu temel ayırıcı özellik belki de CHP özelinde Türk solunun yaşadığı krizin ardındaki asıl neden olsa gerektir. Avrupa solu işçi sınıfı üzerinden uzun bir dönem kendini yeniden üretmek var olmuştur. Özellikle 1945 sonrasında yaşananlar işçi sınıfı merkezli bir politikayı olanaksız kılınca, sol Avrupa'da hem toplumun diğer kesimlerini de içerecek politikalar üretmiş hem de diğer antagonizma noktaları –etnik, dinsel ve cinsiyetçi– üzerinde durmayı yeğlemiştir. Oysa CHP tarihi ne bir sınıf politikaları tarihidir, ne de belirtilen anlamda farklılıkların, marjinal olanın sözcülüğünü üstlenen politikaların tarihidir. Aksine CHP, kurucu unsurun partisi olma ve onun ideolojisini yansıtmaya özelliğini sürdürmektedir. Kurucu unsur sınıf politikasını reddettiği gibi, özellikle 1960'larla birlikte tartışılmaya başlanan farklılık, azınlık, marjinal, ötekine ilişkin politikaları da reddetmiştir. Devletin üniter yapısının devamlılığı esas alınarak, "öteki" bir tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla toplumla bağ kurmak yerine, devlet-merkezci politikaların sözcülüğünü yapan bu gelenek ciddi bir güç yitimine uğramıştır.⁵²

⁵² Keyman, Fuat, "Sosyal Demokrasi ve Türkiye", *Doğu-Batı*, yıl 7, sayı 29, Ağustos-Eylül-Ekim-2 2004, s. 123.

Yukarıda analiz edilen anlamda bir farklılık, Avrupa solu ile CHP arasında derin bir çatlak oluşturmuştur. Ve bu çatlak bugün de henüz kapanma emâreleri göstermekten uzaktır. Türk solu elbette CHP'den ibaret değildir. Ya da pekala CHP'nin Türk solunun unsurlarından biri olmadığı iddia edilebilir. Ancak Türk solu, CHP ile özdeş ya da değil, bir devletçi damarı sürekli yeniden üretmiştir. Bu anlamda aslında zor olan, Avrupa solundan bir izi Türkiye'de sürebilmektir.

Avrupa solu için bütün mesele baştan beri değişimi analiz etmek ve değişen ana, şimdiye ilişkin politikalar üretmektir. Bu aynı zamanda onu sağcılaştıran bir unsur olarak görülebilir. Yani liberal siyasanın etkisi sol içinde gündün güne artarak onu sağcılaştırmıştır denilebilir.⁵³ Yeni Zamanlar teorisyenleri için geçerli olan bu yöneliş, üçüncü yolcular için de geçerlidir. Oysa CHP zaten -tüm bu tartışmaların dışında- Cumhuriyetin kurucu unsurlarından kendine devredilen bir "sağcı" mirası sahiplenmeye devam etmektedir. Bu anlamda da CHP ile Avrupa solu arasında bir benzeşme var gibi görünse de, bu benzeşmenin tarihsel toplumsal temelleri birbirinden oldukça farklıdır.

Bu benzeşme ile farklılık arasındaki gerilimin bir başka ifadesini kimi liberal eğilimlerin Türk solunda da; tıpkı Avrupa solunda olduğu gibi görülmesinde bulmak mümkündür. Liberalleşme kendiliğinden bir kabulden ziyade, çoğunlukla bir sığınak noktası olarak korunaklı bir tutum olmuştur. Özellikle Cumhuriyet tarihinin pek çok ihtilalle anılıyor olması, bu liberalleşmenin temel nedenidir. 12 Eylül öncesinin radikalleri ve sosyalistleri ihtilalin hemen ertesinde nasıl liberal oldularsa, 28 Şubat ertesinde de İslamcılar meşruiyetlerini liberallik üzerinden kurmayı denemişlerdir. Geçmişin hızla reddi ve bu redle birlikte kendine güvenli bir kimlik edinme ihtiyacına dayalı yeni ilişkiler kurma ve merkeze kendi meşruiyetini kabul ettirme düşüncesi, liberal bir kimliklenme arzusunun arka planını oluştursa gerektir. Dolayısıyla liberal değerlerin benimsenmesi -çoğunlukla liberalizm bir toplumsal tabandan yoksun olduğu halde- dünyanın yaşadığı dönüşümü anlama ve Avrupa solu örneğinde olduğu gibi uyumlu politikalar üretmekten ziyade, ülke içi dinamiklerle ilişkilidir. Bir anlamda Türkiye'de sağ ve solun liberal değerleri benimseyişleri ile uslu çocuklar haline gelişleri eş zamanlıdır.

⁵³ Mümtaz'er Türköne değişim karşısındaki tutumun Avrupa solunda karşılığının sağcılaşma olmadığını vurgular. Ona göre bu sağcılaşma değil, aksine halkın taleplerini dikkate almaz. Ki tam da bu yaşanan küreselleşme sürecine ve liberalizmin zafer çığlıklarına rağmen sol partilerin ardarda Avrupa'da iktidara gelmelerinin ardındaki asıl nedendir. Bknz. Türköne, Mümtaz'er, "Yeni CHP ve Yeni Lider Arayışı, Zaman, 09.12.2004.

Peki CHP bu argümanla doğrudan ilişkili bir tutuma sahip midir? Devletin her zaman merkezinde yer alan bir partinin -şayet sahipse- liberalliği böylesi bir nedene dayandırılabilir mi? Bu soruya tamamen evet cevabı vermek kendi içinde çelişkili olurdu. Sadece kısmen etkili olduğu söylenebilir. Zira CHP'nin gerçekte liberal değerleri benimseyip benimsemeyişi başlı başına tartışma konusudur. Yanı sıra, devletle özdeş bir parti neden bir zora maruz kalsın? CHP içinde 12 Eylül öncesi -ve hatta sonrasında- pek çok farklı sol fraksiyonların var olduğunu dikkate alırsak o zaman zorunlu liberalleşme vurgusu bir anlam kazanabilir. Bu anlamda liberalleşmenin ardında kısmen böylesi bir neden de görülebilir. Ama bu Avrupa solu örneğine dönersek değişimi anlama çabasından ziyade, yerel faktörlerle ilişkilidir.

Şayet Avrupa solu ile bir benzeşmeye sahip değilse, CHP kendi kökenlerini ne türden bir toplumsallıkla özdeşleştirmektedir? Onun ideolojik topografyası nasıl çıkarılabilir? İkinci Dünya Savaşı sonrası "refah devleti" uygulamaları "sosyal demokrat" partileri Avrupa'da iktidara taşımıştır. 1945'le 1980 arasında Avrupa'da sol genellikle iktidardadır. Oysa Türkiye'de Adalet Partisi geleneğinin iktidarı devraldığı yıllar yine aynı yıllardır. Sonrası ise genellikle "sağ" da yer alan partilerin iktidarıyla geçen bir süreçtir. Kendini modern, çağdaş bir ulus yaratma projesinin öncüsü olarak gören CHP, ancak sahip olduğu iktidarını yitirince, muhalif olmanın anlamına dair düşünceler üretmeye başlayabilmiştir.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan bu yana dünya hızla dönüşürken, CHP gücünü aldığı zeminin sağlamlığından olsa gerek, kurucu unsurun temel özelliklerine bağlı kalmakla ilgili tavrında ısrar etmektedir. Bu tavrın onu sabitlediği yer; muhafaza etmek adına oldukça efor sarfettiği kurucu unsurun yeridir. O yer "tarih-dışı" bir "merkez"dir. Cumhuriyet'in merkezi inşa ediciliğinin temel nitelikleri "dondurularak" CHP politikalarını belirlemeye devam etmektedir. Bu anlamda değişimi ne dünya ölçeğinde ne de Türkiye ölçeğinde anlama⁵⁴ ve ona uyum gösterme çabası içinde olmama hâlini sürekli kılmaktadır. Bu "dondurulmuş" siyasa hâlen merkezi bir güce sahiptir. Bu güç halkla arasına mesafe koyma, onu ötekileştirme, ve adeta oryantalist bir tavırla onu tanımlama, biçimlendirme arzusunun sürekli içerildiği bir siyasanın öncüsü olan CHP'yi görünür kılmaktadır. Ve çoğunlukla kendinden menkul özellikleriyle Türk siyasetine yön vermeye devam etmektedir.

⁵⁴ Değişimi anlama uyumu ön gerektirmez. Her anlama çabası uyumla sonuçlanmak zorunda değildir. Hatta bence sonuçlanmamalıdır. Değişimin yönünü kavramakla o yönde gitmek farklı şeylerdir. O halde metinde kullanılan anlamıyla uyum salt değişimi takip değildir. Pekala değişimin yönüne muhalif, alternatif politikaların üretilmesi ile de sonuçlanabilir.

Peki merkezin CHP'den bağımsız bir dönüşümü içten içe yaşıyor olma halini dikkate alırsak, bu haliyle merkezden dışlanan bir CHP varlığını yeniden üretme gücüne nasıl sahip olacaktır? Bana öyle geliyor ki, CHP sadece böylesi bir ihtimali dikkate alır ve temel referanslarından taviz verir. Ama halen kendisine merkezde sahip çıkacak bir güç de olsa gerek. Eğer öyle olmasa CHP de olmazdı. Ayrıca bu gücün sivil bir karşılığı da tamamen analizin dışında tutulmamalıdır. Kendilerini CHP ideolojisi ile özdeşleştiren insanların varlığı, zaman zaman çok küçümseniyor. CHP'nin ismi Türkiye'de ciddi bir oy oranına sahiptir.⁵⁵ Tam da bu yüzden değil midir partiden ayrılan ve bir kısım yeni oluşumlara girenlerin başarısızlığı.⁵⁶ Mustafa Sarıgül bunun fazlasıyla farkında olarak, parti içinde kalmakta ısrar etmektedir. CHP'nin adı olmaksızın başarılı olma ihtimali oldukça zayıftır. Sarıgül merkezin yaşadığı değişimin temsilcisidir. Bir çevre hareketi görünümünde olması, onun bu özelliğini değiştirmez. Merkezin⁵⁷ sol politikaları CHP özelinde tıkandığı için Baykal, pek çok sefer karşısına çıkan rakiplerini partiden uzaklaştırmak suretiyle yenilgiye uğratabilmiş olsa da, dışlı ve zor alt edilir bir rakiple karşı karşıyadır. Kısaca CHP hep devletin, merkezin partisi olsa da, merkezin değişen unsurlarını değil, dondurulmuş unsurlarını tercih ediyor olması nedeniyle yaşadığı krizi aşmak da güçlük çekmektedir.

Şu ana değin CHP'ye ilişkin olarak ortaya konan argümanları özetleyerek Üçüncü Yol ya da diğer alternatiflerin CHP özelinde Türk solu için bir karşılığının ve öneminin olması gerektiği üzerinde duracağım. CHP devletin merkezi kurucu unsurunun partisi olarak doğmuştur. O günün koşulları dikkate alınarak tartışılması gereken kimi nitelikler ya da temel değerler "dondurularak" bu güne taşınmıştır. Oysa ki hem dünya hem de Türkiye bir donma halinden ziyade, değişimi, akışkanlıkları, karşılaşmaların artan yoğunluğuyla ilişkili bir etkileşimi yaşamıştır/yaşamaya devam etmektedir. CHP'nin sorunu kutsalların, mitlerin sınırlayıcılığını sorgulamaktan sürekli kaçınmasıdır.

⁵⁵ Tabanı kemikleşmiş bir parti görünümünden dolayı Hasan Bülent Kahraman CHP'yi bir kimlik partisi olarak niteliyor. Ona göre CHP kendisine iman etmiş, çok kararlı, ne olursa olsun tavrını değiştirmeyen bir seçmene sahiptir. Bknz. Hasan, B., Kahraman, "Sol Tıkanmanın Son Duruşu", *Radikal*, 11 Kasım 2002. Bu argümanla benim yukarıda belirttiğim argüman birbirini destekler niteliktedir. Partinin sadece adı ya da tabelası ciddi bir oy oranına sahiptir.

⁵⁶ Sadece Ecevit CHP'den bağımsız, onun adı olmaksızın siyasî başarıya erişebilmiş bir liderdi. Ecevit'in başarısı kuşkusuz CHP mirası ile arasındaki mesafe ile de ilişkilidir

⁵⁷ Merkez ne tam olarak sağ ile ne de sol ile özdeş değildir. Ekonomik, politik ve kültürel anlamda kurucu olma, belirleme, inşa etme gücünün temsilcisidir. Bu yönüyle de sağ ve sol ile sınırlanabilir değildir. Aksine her ikisini de pekala içeren ve zaman zaman çatışan unsurlara sahiptir.

3.1. AVRUPA SOLU'NUN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

Avrupa solunu bir "mutlak iyi" modeli olarak kabul edip, bu iyiyi Türk soluna öneriyor değilim. Ya da Türkiye'nin yerel koşullarını tamamen analiz dışında tutup, yaşanan değişime yönelik Avrupa solunun tepkisini Türkiye için de tamamen geçerli kabul etmeyi de doğru bulmuyorum. Aksine, daha önce tartıştığım pek çok nedenle Avrupa solu ile Türk solu ve özellikle CHP arasında belirgin bir çatlağın olduğunu düşünüyorum. CHP'nin tam da yerelin kimi niteliklerini "dondurmuş" olması nedeniyle dünyada ve Türkiye'de yaşanan dönüşümleri dikkate alan politikalar üretme yetisinden yoksun olduğu açıktır. "Bunun da ötesinde bu gelişmelere 'bürokratik bir direniş' sergiliyor. Bu bürokratik direniş, CHP'yi, kendi tabanını teşkil eden çekirdek dışındaki toplumsal aktörlerden ve neticede de toplumdan koparıyor. CHP giderek küçülüyor ve marjinalleşiyor."⁵⁸ Fakat tüm bunlara rağmen Türkiye'de solun evrensel kazanımlarını politikalarına tatbik edecek bir sol partiye olan ihtiyacı nedeniyle Türk solunun Avrupa solunu iyi okuması gerektiğini düşünüyorum. Başka bir anlatımla, "Evrensel solun birikimi Türkiye'ye taşıyacak, muhalif politikalarla statükoyu silkeleyecek, halkı yarattığı katılım kanalları aracılığıyla siyasetin aktörü haline getirecek gerçekten sol bir parti, siyasete sağlık ve makul bir denge getirebilir."⁵⁹ Fakat toplumla organik bir bağ kurmak yerine devlet-merkezci politikaları tercih eden CHP böylesi bir misyon yüklenmekten oldukça uzak görünmektedir. Sosyal demokrasi açısından mesele sadece bir liderlik sorununa indirgenmemelidir. Aksine Türkiye'de sosyal demokrasinin 'siyasî bir aktör olarak', 'toplumsal bir hareket olarak' ve bir 'ideoloji olarak' küçüldüğünü dikkate alarak⁶⁰ söylemek gerekirse daha köklü bir eleştiriye ihtiyacı vardır. AKP'nin Kasım 2002 seçimleri sonrasında tek başına iktidara gelmesi ile siyasetin kimi aktörleri (ANAP ve DSP) sahnenin dışında kalırken, MHP ve DYP'nin hızla bir alternatif aktör olmaktan uzaklaştıkları gözlenmektedir. Keza SP ve Genç Parti de benzeri bir sıkıntı içinde, var olma mücadelesi vermektedirler. Siyasetin AKP ve CHP dışındaki sağ ve sol aktörleri ciddi bir meşruiyet sorunu yaşarken, CHP 'kongre partisi' imajını yeniden üretmekle meşguldür. Oysa sorun daha önce de belirtildiği gibi bir liderlik sorunu olmanın çok ötesindedir. CHP ile ilgili tartışmalar 'genel başkan kim olmalıdır?' tarzı bir soruya odaklanmak yerine; 'dünyada ve Türkiye'de yaşanan değişime Türk sosyal demokratlarının ve CHP'nin tepkisi ne olmalıdır?' sorusuna cevap bulmalıdır.

⁵⁸ Yılmaz, Murat, "Sarıgül 'Deniz'i Aşabilecek mi?", *Zaman*, 28.01.05.

⁵⁹ Türköne, 2004.

⁶⁰ Keyman, 2004, 125.

Zira CHP'nin temel meselesi felsefidir, ideolojiktir. CHP'nin yaşadığı problemlerin arkasında ideolojik sorunu aramak gerekir.⁶¹

CHP'nin dünyada ve Türkiye'de yaşanan dönüşüme çoğunlukla parti içi oligarşi nedeniyle bürokratik bir direniş sergilediğini daha önce vurgulamıştım. CHP'nin bu tutumuna eleştirel yaklaşanların pek çoğu, CHP ya da Türk sosyal demokrasisi için Avrupa'da sosyal demokrasinin yaşadığı dönüşüme atfen üçüncü yolcu bir politika önermektedirler.⁶² Daha önce tartışıldığı için bu politikaların neler olduğunu tekrar vurgulamak istemiyorum. Ama özellikle devletin rolü ve sivil toplum bağlamında CHP ile kurulacak ilişkinin önemli olduğunu düşünüyorum. Üçüncü yol politikasında devletin küreselleşmeye yapısal anlamda bir karşılık vermesi beklenir. Bu katı merkezizetçi bir tutumun terk edilmesini zorunlu kılar. Reformlar, şeffaflık ve açıklıkla ortaya konmalı ve sivil topluma ait alan genişletilmelidir. Devletin verimliliğinin artırılması için hantal ve verimsiz yapılar revize edilmelidir. Kısaca çözüm 'daha az yönetimden ziyade daha iyi yönetim'dedir. Üçüncü yol politikaları açısından asıl önemli olan demokrasinin demokratikleştirilmesi ise; bunun ilk ayağı devletin yetkisini merkezde toplamak yerine devretmektir. CHP'nin bu genel ilkelerin kabul edilmesi noktasında çok da istekli olduğu söylenemez. Aksine devletçi politikaların sözcülüğünü üstlenmeye devam etmektedir. Devleti merkeze alarak oluşturulan bir politika ise sivil topluma ait alanın genişletilmesinden yana değil, sürekli sınırlandırılmasından yana bir tutumu benimseyecektir. Sivil toplumun parçalı, çoklu yapısını korumak yerine, devletçi reflekslerle onu baskı altında tutmak tarzı bir politikanın sosyal demokrasinin yaşadığı güç yitimini engellemesi pek de mümkün görünmemektedir. Bu anlamda CHP ile 'Cumhuriyet epistemolojisi' arasında doğrudan bir ilişkinin sürekli yeniden üretildiğini gözlemlemek mümkündür. Kadioğlu'na göre Cumhuriyet epistemolojisi; 'seçkincilik', 'devletçilik', 'inşaa edicilik', 'militarizm' ve 'öncülük' ilkeleriyle imaja, dış görünüşe yönelik bir kimlik inşasını hedeflemiştir.⁶³ CHP'nin de bu misyonun sözcülüğünü üstlenmeye devam ettiği söylenebilir. CHP odaklı tartışmalarda CHP'nin temel öncülleriyle hesaplaşma zorunluluğu ısrarla vurgulanmaktadır. Ki, bu metin de böylesi bir vurguyu yeniler. Ancak burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir noktanın da altını çizmeliyim. Her siyasî parti gibi CHP'nin de dayandığı bir toplumsal taban, halk kitlesi vardır. CHP'nin sadece tabelası bile ciddi bir oy oranına sahiptir. Bu durumda

⁶¹ Yayla, Atilla, "CHP Kendini Kurtarabilir mi?", *Zaman*, 27.01.05.

⁶² Söz konusu yaklaşımlardan birkaçı için bkz. Kahraman, H., Bülent, *Sosyal Demokrasi Projesi ve Türkiye Pratiği*, Sodev Yayınları, İstanbul 2002, Keyman, 2004, s. 123-145.

⁶³ Kadioğlu, 1999, s. 29.

CHP'nin halktan kopuk olduğu düşüncesi kısmen yanlışlanabilir. Eleştirilen politikalarına rağmen; belirtilen anlamdaki politikalarla çok da sorunlu olmayan bir halk kitlesi de mevcuttur. O halde CHP'den politikalarını tümünden revize etmesi istenirken, geleneksel tabanı ile de arasına bir mesafe koyma zorunluluğu ortaya konmuş olmamakta mıdır? "CHP baştan beri asker ve sivil bürokrasiyle, devlet eliyle oluşturulan yeni müteşebbislerin (yani sahip olduğu her şeyi devletin sağladığı imtiyazlara borçlu olan ve dolayısıyla devletle bütünleşmiş sermayenin), eşrafın ve onların çevresindeki aydınların partisiydi".⁶⁴ Bu özelliğini ve bu özellikten gelen tutumlarını devam ettiren bir CHP vardır Türk siyasal yaşamında. Bu haliyle "şimdi"yi dikkate alan politikalar üretmese de, tekrar belirtmek gerekirse, bu politikalarla çok da problemlili olmayan bir toplumsal tabana sahip olduğunu da dikkate almak zorundayız.

CHP ve Üçüncü Yol arasında kurulan ilişkinin taşınması muhtemel bir başka iç çelişki ise, liberal bir sosyal demokrat partinin, uluslararası sermaye ile kuracağı muhtemel ilişkilerin her zaman olumlu sonuçlar doğurmayacağına dairdir. Yaşanan dönüşümü anlamamanın ona zorunlu uyumu ön gerektirmediğinden hareket edecek olursak, CHP'nin tamamen Üçüncü Yolcu, dolayısıyla 'piyasa' merkezli politikalar üretmesi solda AKP muadili bir parti yaratacaktır. AKP'nin Kasım 2002'den bu yana ortaya koyduğu politikaların olumlu-olumsuz yanlarını bir yana bırakarak söylemek gerekirse, ülkenin ikinci bir AKP'den ziyade AKP'nin politikalarını eleştiren, bir denge unsuru olabilen alternatif politikalar üretebilecek bir partiye ihtiyacı vardır. Bu noktada İngiltere'de üçüncü yolcuların, Fransa'da ise sosyalistlerin "piyasa'nın sınırlandırılmaması" gerektiği düşüncesinden vazgeçtiğini anımsamakta fayda var. Artan işsizlik oranları ve ırkçılığın yükselen ivmesi neticesinde piyasanın tamamen sınırsız olması düşüncesi terkedilmiştir.

Burada özellikle bir noktanın altını da çizmek gerekiyor. CHP üzerindeki tartışmalar kimi zaman batılı liberal demokrasilerde olduğu gibi sağ ve solda birer büyük partiyle temsil edilen bir siyasal zemin ihtiyacını dile getiriyor. AKP sağda oları temsil ederken, CHP solun büyük partisi olmaya aday gösteriliyor. Bu hâliyle CHP'nin böylesi bir misyonu üstlenmesinin mümkün olmadığını düşünen siyaset koordinatörleri CHP'nin ısrarla değişiminden yana tavır almaktadırlar. Bu noktada Yeğen'in uyarısı oldukça önemlidir. Biri merkez sağda, diğeri solda iki partinin küresel kapitalizmin ihtiyaçlarını tıpkı Major-Blair, Papandreu-Karamanlis ya da Aznor-Zapatero iktidarlarında olduğu gibi karşılaması beklenmektedir. Liberal sağ ile sol a-

⁶⁴ Özipek, B. Berat, "CHP'nin Sorunu Liderlik mi?", *Radikal*, 06.01.05.

rasında bir paslaşmaya dönüşen bir siyasal yaşam tahayyül edilmekte ise, burada bir miktar düşünmek gerekmektedir. Ülkede Avrupa'dakine benzer ekonomik ve siyasal bir vasat sağlanmadan siyaset sadece merkezde yer alan sağ-sol iki partiye nasıl indirgenebilir?⁶⁵ CHP'ye yönelik bahsedilen anlamda tasavvurların hayata geçirilmesi adına siyaset koordinatörleri zaman zaman stratejik hamleler yapsalar da, CHP'nin geleneksel bürokratik oligarşisi ve onunla koşut tabanı bu hamleleri çoğunlukla savuşturmayı başarmıştır. Son genel başkanlık seçimi de Baykal ile Sarıgül arasında olduğu kadar, CHP'nin mevcut oligarşik yapısını muhafaza etmek isteyenlerle, onu dönüştürmek isteyenler arasında geçmiştir. Şimdilik devletçi reflekslerin sözcüsü olan kanat partideki hakim konumunu muhafaza etmeyi başarmıştır.

Liberal sol ile sağ arasındaki bir paslaşmanın ve dolayısıyla küresel kapitalizmin ihtiyaçlarının karşılanmasının gerçekleşebilmesi için ihtiyaç duyulan CHP ile burada önerilen CHP vizyonunun aynı amaca hizmet etmediğinin altını çizmeliyim. Burada önerilen biçimiyle CHP'nin öncelikle devletle olan ilişkisini sorgulaması ve kendini "sivil" olanın yanında bir yerlerde konuşturması gerekiyor. "Geleneksel olarak sol ideolojilerin özgürlükçülüğü ile CHP politikaları arasındaki uçurum da aynı kaynaktan besleniyor. Devletçi refleks özgürlükten maraz doğacağını söylüyor. CHP de bu söyleme teslim oluyor."⁶⁶ Aslında "ortanın solu" kavramı bu doğrultuda atılmış bir adım, bir sentez arayışı idi. Belki kendi içinde önemli bir değişimdi.⁶⁷ CHP'nin 1973 ve 1977 seçimlerindeki başarısının ardında yatan nedenlerden biri de bu olsa gerek. Ancak 1980'den sonra CHP ısrarla kendine referans olarak 1960 öncesi politikaları aldı.

CHP'nin ilkin sivil olanı öncelemesi gerektiğinin altını önemle çizdikten sonra, Avrupa solunun toplumsal hareketlere yönelik duyarlılığının CHP politikalarına da bir şekilde yansımaları gerektiğini öneriyorum. 1990'lar kimlik siyasetinin, kültürel olanın, azınlık haklarının, farklılığın, ötekine duyulan hoşgörünün toplumsal hareketler düzeyinde iyice gün yüzüne çıktığı bir dönemdi. Avrupa solu sınıfa dayalı antagonizmaları referans almaktan vazgeçip, kimlik siyasetini gündemine alırken, Türkiye'de sosyal demokrat gelenek benzeri konularda farklı dönemlerde farklı tepkiler vermektedir. Türkiye için etnik taleplerin dikkate alınmasının bir politika olarak savunulması 1990 yılların başlarında SHP içinde özellikle Deniz Baykal ve İsmail Cem ta-

⁶⁵ Yeğen, Mesut, "CHP'ye Akıllar", *Radikal*, 9 Aralık, 2004.

⁶⁶ Türköne, a.g.m.

⁶⁷ Kahraman, 11 Kasım 2002.

rafından savunulmuş⁶⁸ ve yayınlanan parti raporlarında⁶⁹ da bu husus özellikle vurgulanmıştır. Buna rağmen 1995 seçimleri sonrasında bir içe kapanma süreci⁷⁰ yaşayan CHP çoğulcu söylemlerini 1999 yılına kadar sürdürme eğiliminde olmuştur. Baykal 1999'da alınan seçim yenilgisinden sonra partiye döndüğünde etnik kimliklere yönelik bakışındaki dönüşümü parti politikalarına da yansıtmıştır. 1990'lı yılların başlarında etnik taleplere duyarlı bir politika önerirken, 1999 sonrasında 'devletin etnik bakımdan kör' olarak vatandaşların etnik kimliği ya da kökeni ile ilgilenmek yerine; ekonomik sorunlara çözüm bulacak politikalar üretmesi gerektiği⁷¹ vurgusunu öne çıkarmıştır.⁷² Baykal'ın konuya ilişkin son görüşlerini ise 2004'ün son aylarında yayınlanan azınlık raporu vesilesi ile T.B.M.M'de yaptığı konuşmada bulmak mümkündür. Söz konusu konuşma bu metinde sık sık değinilen devletçi reflekslerin sözcüsü niteliğindedir. Söz konusu konuşmasında Baykal şunları söylemektedir; "şimdi solculuk ve demokrasi, senin aslı ne, sen hangi ırktansın, hangi etnik kimliktensin, senin ataların nereden gelmiş, sen kendini nasıl algılıyorsun, kendine etnik bir kimlik bul, etnik kimliğin yoksa sen bilinçsiz proleterya gibi bilinçsiz bir insansın demeye getiriyorlar. Değerli arkadaşlarım, yok böyle bir şey!.. Yok böyle bir şey!.. Etnik kimliği, mezhebi, inancı, dini bilincin önüne, ekonominin önüne, sosyal sorunların önüne geçirmeye kesinlikle hayır diyoruz."⁷³ Baykal buradaki sözleriyle bir anlamda Cumhuriyet epistemolojisinin kimlik tasavvuruna uygun bir tutumu yenilemektedir. Baykal'ın düşünceleri ekseninde yaşanan bu tutum değişimini küreselleşme süreci nedeniyle yaşananlara verilen 'ulusalcı' tepki ile ilişkilendirmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyim. Baykal'ın düşünceleri, küreselleşme bağlamında ulus-ötesi politikaların alt-etnikliklere yaptıkları vurgu ile ulus-devleti aşağıdan yukarıya bir güç yitimine uğrattıkları inancına yönelik ortaya konan ulusalcı tepkinin bir yansıması olarak görülebilir. Bu tarz bir ulusalcı bakışın son yıllarda farklı siyasal kanatları da içerecek bir güce ulaştığı vakıdır.

⁶⁸ Akman, A., Canan, "Merkez Solun Demokratikleşme Perspektifinin Açmazları: Sosyal Demokrat Halkçı Parti ve CHP Üzerine Bir Analiz", *Liberal Düşünce*, yıl 9, sayı 36, 2004, s. 80.

⁶⁹ www.chp.org.tr/

⁷⁰ Akman, 2004, s. 81.

⁷¹ Akman, a.g.m., s. 82.

⁷² Devletin farklılıklara, etnik ve dinsel alt kimliklere karşı tarafsız, farklılık körü olması düşüncesi liberalizmle özdeş bir düşüncedir ve çağdaş çok-kültürlülük tartışmalarında Kukathas'ın öncülüğünde dillendirilmektedir. Konuya ilişkin olarak bkz. Kukathas, Chandran, *The Liberal Archipelago a Theory of Diversity and Freedom*, Oxford Un. Pres, New York, 2003.

⁷³ Baykal, Deniz, www.chp.org.tr/26.10.2004 tarihli TBMM konuşması.

AKP'nin başarısı nasıl ki, yeni sosyolojilerin taleplerini dikkate almakta gösterdiği çabayla ilişkili ise; CHP bu tarz bir çabaya duyarsız kalmış olması nedeniyle kendisinden beklenen anlamda bir siyasal çoğunluğa erişmenin uzağında kalmıştır. Oysa farklı kitlelerin beklentilerine uygun, katılımcı demokrasi anlayışını merkeze alan politikalar üretilmiş olsa idi, CHP açısından durum daha farklı olurdu. Bu anlamda solun ya da sosyal demokrasinin bugüne kadar gelen anlamlarından sıyrılarak, alanının genişletilmesi gerekmektedir.⁷⁴ CHP'nin Cumhuriyet epistemolojisi ya da Kemalizm ile ilişkisi çoğunlukla yeni sosyolojilerin taleplerini gözardı etmesi ile sonuçlanmaktadır. Cumhuriyet epistemolojisinin tekçil, hiyerarşik, organik ve dayanışmacı toplum anlayışına eklenen bir sosyal demokrasi, Kemalizmi temel referans almak yerine, sivilleşmeyi öne çıkaran, gevşek ve aşağıdan yukarıya çıkan bir örgütlenme modelini referans almalıdır.⁷⁵

O halde öncelikle sivil ve yeni sosyolojileri dikkate alan bir siyaset hem sol için, hem de Türk siyasal yaşamı için elzendir. Yeni sosyolojiler, yeni aidiyetlerin ve kimliklerin dikkate alınmasıdır. Siyasetin merkezî teması şimdilik yeni sosyolojiler üzerinde odaklanmakla belirginleşmektedir. Bu aynı zamanda CHP'de erken 1990'larda yürütülen tartışmaların tekrar gündeme gelmesini ve derin CHP geleneğinden bir kopuşu simgeleyecektir.

4. SONUÇ

Küreselleşme, dışında kalamayacağımız bir süreç olarak yaşamlarımızı hızla dönüştürürken, süreci neden ve sonuçlarıyla birlikte doğru analiz etmek gerekmektedir. Karşılaşmaların, akışkanlıkların artan yoğunluğu, ekonomik, politik ve kültürel uzamları benzeştirdiği kadar, bir farklılaşmayı, kutuplaşmayı da yaratır. 1968'lerde başlayan farklı olana, kıyıda köşede kalana, marjinal olana yapılan vurgunun önce 'postmodernizm', sonrasında ise 'küreselleşme' bağlamında iyiden iyiye öne çıkarıldığı dikkate alınarak söylenirse; ulus-devlet aşağıdan bir taarruza maruz kalmaktadır. Ulus-ötesi şirketlerin yukarıdan gelen taarruzunu da buna eklediğimizde, ulus-devlet ciddi bir güç yitimine uğramaktadır.

Bütün bir 'sol' gelenek devletin toplumsal yaşamdaki işlevine dair üretilen argümanların dönemsel değişimiyle kendini belirgin kılar. Marks için devlet, geçici bir proleterya diktatörlüğünün sonrasında ortadan kaldırılacak

⁷⁴ Kahraman, a.g.e.

⁷⁵ Kahraman, H. Bülent, "Üçüncü Yol Politikaları, Küreselleşme ve Türk Sosyal Demokrasisi", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde*, yayına hazırlayan Murat Yalçın, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 128.

bir aygıttır. Devletin etkin, baskın bir rol oynadığı ve toplumsal yaşamı örgütlediği bir sol düşünme biçiminin 'yeni sol' ile başlayan tartışmalara kadar önemini koruduğu söylenebilir. Özellikle Komünist Blok deneyimi ve yine onunla ilişkilendirilmesi gereken Kıta Avrupası'ndaki 'refah devleti' uygulamaları devletin bütün bir toplumsal yaşamı içeren güçlü, baskın unsur olarak var olduğu bir süreci sembolize eder. Buna karşın Komünist Blok'un dağılması, devletin hızla minimize edilmesini gerektiren politikaların öncelenmesi ile sonuçlanmıştır.

Yeni sol ve 'Üçüncü Yol' tartışmalarının merkezinde de, devletin değişen işlevleri yer alır. Eski tür sosyal demokrat ilkeler kadar liberal demokrat ilkeler de, Üçüncü Yol'un aşmaya çalıştığı politikaları sembolize eder. Devletin etkin kılınma çabası ya da demokrasinin demokratikleştirilmesi çabası olarak da tanımlanabilecek Üçüncü Yol politikalarının sağ ile sol arasındaki sınırı belirsizleştirdiğini söylemek mümkündür. Yeni sosyal demokrat ilkelerin ortaya çıkışı ile Soğuk Savaş'ın bitmesi arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Refah devleti uygulamaları daha çok Sovyet tehdidine Avrupa içinden bir tedbirdir. Tehdit ortadan kalktıktan sonra varlığı da anlamını yitirmiştir.

CHP için önerilen Üçüncü Yol politikaları CHP'ye ilişkin iki temel noktanın dönüşümüne neden olabilir. İlk devletle CHP arasındaki özdeşlik ortadan kalkmış olacaktır. Bu da CHP'yi sivil inisiyatiflerin talepleri üzerinde yoğunlaşan bir parti kılabilir. Devletçi reflekslerin revize edilmesi, çevre ile arasındaki mesafenin de ortadan kalkmasına neden olacaktır. Fakat CHP mevcut haliyle böylesi bir kabulden ve içsel sorgulamadan oldukça uzaktır. Aksine küreselleşme karşıtı 'ulusalçı' tepki, CHP'nin geleneksel ideolojisi ile de paralel politikaların üretilmesine neden olmaktadır. Küreselleşmenin ulus-devlette neden olduğu güç yitiminin Habermas'ın savunduğu biçimde ulus-üstü organizasyonlarla aşılması gerektiği düşüncesi, her açıdan yol gösterici olabilecekken, CHP ulusal sınırlar içinde daha içe kapalı ve Cumhuriyetin geleneksel epistemolojisine koşut politikaların sözcülüğünü üstlenmeye devam etmektedir. Böylesi bir kabul, toplumun farklı kesimlerinin dikkate alınmadığı, halkla CHP arasındaki çatlağın giderek derinleştiği bir toplumsallığı yaratırken, CHP'yi giderek marjinalleştirme tehdidi ile yüzleştirmektedir.

Son olarak şunu belirtmeliyim ki; güçlü, iç çekişmelerden berî bir CHP'ye Türkiye'nin çok ihtiyacı var. Türk siyasal yaşamında sol, AKP muâdili bir parti ile değil, uluslararası sermayenin, küresel kapitalizmin tahrip edici unsurlarına alternatifler üretebilecek muhalif bir parti ile temsil edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akman, A., Canan, "Merkez Solun Demokratikleşme Perspektifinin Açmazları: Sosyal Demokrat Halkçı Parti ve CHP Üzerine Bir Analiz", **Liberal Düşünce**, yıl 9, sayı 36, 2004, s. 71-86.
- Anderson, Perry, **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Appadurai, Arjun, **Modernity at Large**, University of Minesota Press, beşinci baskı, Minesota, 2000.
- Argın, Şükrü, "Yeni Zamanlar ve Garantisiz Marksizm", **Birikim**, yıl 1995, sayı 80, s. 42.
- Çayır, Kenan, **Yeni Sosyal Hareketler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Çelebi, Aykut, " 'Yaz Tiyatrosu'nun Ardından: Üçüncü Yol ve Almanya'da Yeni Orta Sosyal Demokrasi", **Mürekkap**, sayı 15, yıl 2000, s. 89-122.
- Çiçek, Nazan, "Yeni Sola Genel Bir Bakış", **Mürekkap**, 2000, s. 14, s. 62-78.
- Giddens, Anthony, **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2000.
-, "Üçüncü Yol Politikaları", **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde**, yayına hazırlayan: Murat Yalçınan, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
-, "Eşitlik ve Sosyal Demokrasi", **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde**, yayına hazırlayan: Murat Yalçınan, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
-, **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, çev: Nihad Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 114.
- Habermas, Jürgen, "Avrupa Ulus-Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri", çev: Alev Özkazanç, **Mürekkap**, sayı 14, yıl 200, s. 203-215.
- Hall, Stuart, Jacques, Martin, **Yeni Zamanlar**, der: S. Hall&M. Jacques, Ayrıntı Y., İstanbul, 1995.
- Helvacı, Ahmet- Demirtepe, M., Turgut, "'Yeni İşçi Partisi, Yeni Britanya': Global Kapitalizme 'Sol' bir Katkı mı?", **Türkiye Günlüğü**, sayı 53, yıl 1998, s. 68-92.
- Kahraman, H., Bülent, "Üçüncü Yol Politikaları, Küreselleşme ve Türk Sosyal Demokrasisi", **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye içinde**, yayına hazırlayan Murat Yalçınan, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
-, "Kılık mı Kimlik mi?", **Radikal**, 14 Ekim 2002.
-, "CHP'nin CHP'ye Ettiği", **Radikal**, 25 Ekim 2002.
-, **Sosyal Demokrasi Projesi ve Türkiye Pratiği**, Sodev Yayınları, İstanbul 2002.

-, "Sol Tıkanmanın Son Durağı", **Radikal**, 11 Kasım 2002.
-, "CHP ve Yeni Modernleşme", **Radikal**, 15 Kasım 2002.
- Keyman, Fuat, "Sosyal Demokrasi ve Türkiye", **Doğu-Batı**, yıl 7, sayı 29, Ağustos-Eylül-Ekim-2004, s. 123-145.
- Kukathas, Chandran, **The Liberal Archipelago a Theory of Diversity and Freedom**, Oxford Un. Press, New York, 2003.
- Kumar, Krishan, Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, çev: Mehmet Küçük, Dost Yayınları, Ankara, 1995, s. 69.
- Lewandowski, D., Joseph, "Disembedded Democracy?", **European Journal of Social Theory**, cilt 6, sayı 1, yıl 2003, s. 122. (115-131)
- Mackay, Hugh, "The Globalization of Culture?", **A Globalizing World Culture, Economics, Politics** içinde (der:David Held), Bath Press, birinci baskı, London ve Newyork, 2000.
- Özipek, B. Berat, "CHP'nin Sorunu Liderlik mi?", **Radikal**, 06.01.05.
- Özkazanç, Alev, "Yeni Sağdan Sonra: Yeni Sol, Siyasî İktidar ve Siyasî Meşruiyet", **AÜ Sosyal Bilimler Ens. Araştırma Dergisi**, yıl 3, sayı 3, Aralık 2000, s. 29-61.
- Petras, James, "The Third Way: Myth and Reality", **Monthly Review**, Mart 2000, s. 22-24.
- Pimlott, F., Herbert, "From the Margins to the Mainstream the Promotion and the Distribution of Marxism Today", **Journalism**, cilt 5, sayı 2, yıl 2004, s. 203-226.
- Sarıtaş, İbrahim, "Alman Sosyal Demokrasisi ve Yeni Merkez", **Liberal Düşünce**, yıl 9, sayı 36, 2004, s. 227-242.
- Türköne, Mümtazer, "Seçkin Kültürü Olarak Türk Sosyalizmi", **Türkiye Günü**, sayı 15, yaz 1991, s. 63-68.
-, "CHP Nasıl Kurtulur?", **Liberal Düşünce**, yıl 9, sayı 36, güz 2004, s. 67-70.
-, "Yeni CHP ve Yeni Lider Arayışı", **Zaman**, 09.12.2004.
- Yayla, Atilla, "CHP Kendini Kurtarabilir mi?", **Zaman**, 27.01.05.
- Yalçınan, M. Cemal, "Üçüncü Yol: Küresel Çağın Evrensel İdeolojisi Olabilir mi?", **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye** içinde, yayına hazırlayan Murat Yalçınan, Buke Yayınları, İstanbul, 2000.
- Yeğen, Mesut, "CHP'ye Akıllar", **Radikal** 2, 9 Aralık, 2004.
- Yılmaz, Murat, "Sarigül 'Deniz'i Aşabilecek mi?", **Zaman**, 28.01.05.

İnternet Kaynakları

- Baykal, Deniz, www.chp.org.tr/26.10.2004 tarihli TBMM konuşması.
www.chp.org.tr/ Doğu ve Güneydoğu Raporu

ABSTRACT

TWO DIFFERENT ATTITUDES TOWARDS HISTORICAL AND SOCIAL TRANSFORMATION: EUROPEAN LEFT AND CHP

The continuity and revival of any political formation directly related with its analization type of transformations which realized on different areas. It is hard to say, the policies, which are put forward without taking transformations on economic, political and cultural areas into account, to get succes. It is not surprise that European left comes into power in a lot of states in European Continent thanks to setting forward the policies that accord with historical and political transformations in the age when liberal democracy proclaims its victory. However, Turkish left who is stuck in elitist and state oriented stance that comes from historical roots, is by for away from any political succes. This article aims to analyse Turkish left through The Republican People's Party (RPP), especially it poses the question of whether third way policy, that works well for left parties in English and Germany, should be recognized as a model for Turkish left. In addition to this, it also argues over what are the limits of alternative left in Turkish political life through examining different reactions of European left and RPP towards transformations. It is so clear that, If RPP claim to be the owner of the "elitist", "state oriented", "militaristic" political attitudes, it is impossible transfer lots of universal achievements of European left to Turkish political life.

Key Words: New Socail Movements, New Left, New Social Democracy, Third Way, Turkish Left, RPP.